

Romano džaniben

časopis romistických studií | 16. ročník | **1/2010**

— **My nemáme rozdielov. Diskurz o etnicite a identite rómskych a nerómskych svedkov Jehovových na východnom Slovensku²**

Abstract

The paper describes the mechanisms how Watchtower ideology affects and transforms the perceptions of ethnic identification and ethnic stereotypical representations of Romani and non-Romani Jehovah's Witnesses. The Watchtower Society's attitude toward Roma could be characterized as ethnically indifferent; in its mission they focus equally on the non-Roma and the Roma and in their missionary work they do not particularly distinguish by ethnicity. According to field work observations non-Roma and Roma had equal positions and there was no differentiation according to ethnical

1 Mgr. Tomáš Hrustič, PhD. Je zamestnancem Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied.

Email: tomhrustic@gmail.com

2 Predkladaná štúdia vychádza z autorovho dlhodobého terénneho výskumu na východnom Slovensku (okresy Sobrance a Michalovce), ktorý viedol k napísaniu dizertačnej práce *Náboženské konverzie Rómov vo východnom Zemplíne v spektre interpretácií*. Táto štúdia vznikla prepracovaním jednej časti tejto dizertačnej práce. Terénny výskum bol realizovaný vo viacerých fázach v rozmedzí rokov 2004 – 2008, hlavná časť výskumu bola sústredená do obdobia od júla 2005 do februára 2006, kedy som žil v jednej rómskej rodine v konkrétnej osade v lokalite a mal som tak možnosť realizovať dlhodobý stacionárny výskum. Táto rodina nepatrila k svedkom Jehovovým, táto osada bola skôr nábožensky indiferentná, avšak táto komunita bola prepojená v rámci rodinných a ekonomických väzieb na iné rómske komunity v okolí. Počas dlhodobého výskumu som tak navštevoval aj ďalšie rómske komunity v tejto lokalite, a postupne som si vytvoril relatívne dobrú východiskovú pozíciu pre vedenie rozhovorov a zúčastnených pozorovaní. Materiály k tejto štúdii tak pochádzajú z poloformálnych štrukturovaných rozhovorov s respondentmi, z neformálnych rozhovorov a zo zúčastneného pozorovania náboženských stretnutí a zborov Jehovových svedkov. Počas tohto obdobia som spravil približne 30 rozhovorov s 15 rómskymi členmi náboženskej spoločnosti svedkov Jehovových, rovnako aj rozhovory s nerómskymi členmi tejto náboženskej spoločnosti (samozrejme, počas výskumu bolo spravených oveľa väčšie množstvo rozhovorov s respondentmi, ktorí nepatrili k svedkom Jehovovým, keďže výskum nebol primárne zameraný len na pôsobenie tohto náboženského hnutia). Spracovanie a analýza výskumných materiálov prebiehala jednak priebežne, a potom v rokoch 2009 a 2010 aj v rámci projektu VEGA (Grant č. 2/0106/10 „Sociokultúrna zmena a adaptácia: transformačné procesy v súčasnej slovenskej spoločnosti“) v Ústave etnológie SAV.

background visible at religious meetings. However, ethnicity and identity have a relevant importance. Taking into account the relationship of ethnic identity and religious identification, ethnic differences seem to be negated. Moreover, those Roma who have undergone conversion significantly redefine their value system. It therefore appears that membership of a religious movement or religious identity is often a tool for constructing new forms of social and ethnic relations.

Keywords:

Romanics, Slovak Republic, Jehova's Witnesses, identity

Na Slovensku v poslednej dobe čoraz viac badať aktívnu misijnú činnosť rôznych tradičných i netradičných cirkví a náboženských hnutí v rómskych komunitách. V odbornej literatúre sa stretneme najmä s popisom a analýzou pôsobenia letničných a charizmatických hnutí medzi Rómami, ktoré zohrávajú veľmi výraznú úlohu v pastoračii Rómov v celosvetovom kontexte³, ale aj v stredoeurópskom priestore. Oveľa menej sa však píše o vplyve iných náboženských hnutí, či už tradičných cirkví, alebo ďalších menej rozšírených denominácií na Rómov. Preto by som chcel využiť tento priestor a upriamiť pozornosť na pôsobenie náboženskej spoločnosti svedkov Jehovových v niektorých rómskych komunitách na východnom Slovensku. V tejto štúdii sa pokúsím analyzovať transetnický diskurz svedkov Jehovových, respektíve načrtnúť spôsoby akými svedkovia reflektujú etnicitu svojich členov. Zároveň sa pokúsím odpovedať na otázky, ako si konvertovaní rómski aj nerómski členovia spoločnosti svedkov Jehovových osvojujú tento transetnický diskurz a do akej miery si po konverzii a následnej aktívnej participácii na náboženskom a sociálnom živote spoločnosti svedkov Jehovových zachovávajú, alebo nezachovávajú vedomie etnickej rozdielnosti.

Základy organizácie a učenia náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia

Skôr ako sa budem podrobnejšie venovať vzťahu Rómov k náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia a reflexie etnicity rómskych Jehovových svedkov, je potrebné aspoň stručným spôso-

³ Momentálne je v tlači pripravovaná antológia *Romani Pentecostalsisms*, ktorá mapuje pôsobenie letničných a charizmatických hnutí medzi Rómami na celom svete. Antológiu zostavuje David Thurfjell zo Södertörn University v Stockholme a Adrian Marsh z University of Greenwich a do projektu prispeli svojimi štúdiami bádatelia z celého sveta, ktorí sa téme rómskych letničných hnutí venujú.

bom priblížiť niektoré základné informácie o samotnej organizácii Jehovových svedkov, keďže viaceré aspekty učenia a sociálnej organizácie majú priamy vplyv na transformáciu a formovanie novej identity ich členov a nie sú všeobecne známe.

Učenie Jehovových svedkov⁴ je centrované okolo myšlienky jediného Boha – Jehovu. Odmietajú učenie o trojici, Ježiš je svojou mocou, podriadený Jehovovi, ktorý je všemohúci (Scotland, 2004: 42). Jehovisti veria, že cieľ, kvôli ktorému Boh stvoril Ježiša a celú zem, je ten, aby vyjadril a naplnil svoju schopnosť, potenciál lásky a opatril ľudí slobodou vôle, aby aj oni mali možnosť vyjadriť svoju lásku k Stvoriteľovi (Beckford, 1975: 106). Z toho sa potom odvíja aj ponímanie hriechu. Hriech je chápaný ako akýkoľvek skutok, alebo myšlienka neposlušnosti voči pravidlám, ktoré Boh vymenoval v Biblii. Podľa svedkov, na svete bude hriech vždy prítomný, keďže Satan neustále pokúša ľudskú myseľ, ale nádej na odpustenie má každý, kto žije podľa Božích pravidiel a kto oľutuje hriechy (Beckford, 1975: 106). Svedkovia považujú Bibliu za jediný a neomylný zdroj všetkého nevyhnutného poznania o Bohu a histórii sveta (Beckford, 1975: 108). Posledný súd, ako aj nádej na večný život nastane v kataklizme dejín počas Armagedonu. Ako výsledok tohto posledného súboja získajú verní večnú spásu⁵.

4 Počiatky Náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia sa spájajú s osobou Charlesa Taze Russela (1852-1916), ktorý bol spoiatku horlivým adventistom, no časom si okolo seba vytvoril študijnú a modlitebnú skupinu prívržencov. Od Adventistov sa odlišoval v tom, že Ježišov druhý príchod vnímal skôr v duchovnom ako fyzickom význame (Scotland, 2004: 40). Russel založil v roku 1879 časopis s názvom *Zion's Watchtower and Herald of Christ's Presence*, okolo ktorého sa vyformovala stabilná kongregácia, a v roku 1881 založil organizáciu *Zion's Watchtower Tract Society* (Scotland, 2004: 41). Russel, pôvodným povoláním obchodník, viedol prívržencov hnutia k tomu, aby pri predávaní literatúry a šírení jeho biblického posolstva využili prakticky všetky prostriedky modernej reklamy a marketingu (Holden, 2002: 19). Predpovedal Ježišov príchod a ustanovenie večného Kráľovstva Božieho na rok 1914. Po tomto dátume časť sklamaných prívržencov, ktorí neboli svedkami Ježišovho príchodu, hnutie opustila, no Russel tvrdil, že Ježiš na zem prišiel, avšak je neviditeľne prítomný (Holden, 2004: 19; Ondrejovič, 1997: 325). Po nenaplnenom prorocktvе Russel nabádal svojich stúpcov k trpezlivosti a tvrdil, že Božie kráľovstvo na zemi sa ustanoví postupne (Schmalz, 1994: 296). Na dnešnej podobe hnutia sa podpísali ďalší dvaja Russelovi nástupci. Joseph Franklin Rutherford (1869-1942), ktorý z časopisu *Strážna veža* spravil jeden zo základných textov spoločnosti. Počas Rutherfordovho vedenia sa ustálilo v roku 1931 pomenovanie „Jehovovi svedkovia“ (Scotland, 2004: 41). Rutherfordov nástupca Nathan Knorr (1905-1977), sa zaslúžil o publikovanie množstva doktrínálnych textov a taktiež o vydanie prekladu Biblie, ktorý výhradne používajú Jehovovi svedkovia (Scotland, 2004: 41). Pre zaujímavosť, Knorr zrušil aj pravidlo, že Jehovovi svedkovia v službe, ktorí vykonávajú misiu od dverí k dverám, už nemuseli so sebou nosiť prenosný gramofón, z ktorého prehrávali záujemcom Rutherfordove posolstvá, a radšej zaviedol systém starostlivého tréningu argumentácie, vyjadrovacích schopností a neverbálnej komunikácie, ktorý jednotlivým hlásateľom posolstva umožnil šíriť posolstvo pomocou vlastných kázní (Holden, 2002: 21).

5 V učení Jehovových svedkov sa hovorí o dvoch kategóriách vyvolených – o „malom stáde“, „pravej cirkvi“, ktoré tvorí 144 000 vyvolených ľudí (Scotland, 2004: 42), „ktorí sú povolani z duchovnej temnoty kvôli špeciálnemu účelu počas Kristovho života na zemi“ (Beckford, 1975: 108) a o „ďalších ovciach“, alebo „širšom stáde“, ktorí tvoria tiež neoddeliteľnú súčasť Božej cirkvi tým, že viedli cnostný život plný dobrých skutkov.

Očakáva sa od nich, že budú šíriť posolstvo Božieho kráľovstva (Beckford, 1975: 108). Spása je podľa teológie Strážnej veže Božím darom pre tých, ktorí veria v Kristovu obeť – výkupné, a pre tých, ktorí vykonávajú na zemi prácu v zmysle Božieho plánu (Beckford, 1975: 110).

Vykúpenie si však zasluhuje aj správanie podľa Božích prikázaní. Svedkovia musia dodržiavať prísne pravidlá sexuálneho správania, mali by sa vyhýbať návykovým látkam, fajčeniu a verejnosti známa je aj zásada vyhýbať sa krvným transfúziám. Neoslavujú osobné či kalendárne sviatky, narodeniny a Vianoce, mali by sa zdržať politického života, preto sa nezúčastňujú volieb a striktne sa vyhýbajú vojenskej službe.

Jehovovi svedkovia nemajú duchovenstvo ani kňazov a navonok sú všetci členovia považovaní za rovnocenných, čomu napovedá aj univerzálne oslovenie „brat“ a „sestra“, alebo vo všeobecnosti ako „služobníci“. Avšak istá a veľmi prísna hierarchia tu je prítomná, ktorá vychádza z rozdelenia zodpovednosti a povinností pre každého člena v pobočkách (odbočkách) vo viac ako 230 krajinách na svete (Holden, 2002: 30). Pre vonkajšieho pozorovateľa sa spoločnosť Jehovových svedkov javí ako prísne centralizovaná a riadená organizácia, ktorá zväzuje najnižšie jednotky – lokálne zbory – z centrál v Brooklyne do prísnej hierarchickej štruktúry, no pre členov spoločnosti je to práve naopak: vnímajú sa ako členovia nehierarchickej egalitárskej spoločnosti (Epstein, 1986: 544). Národné odbočky sú priamo podriadené riadiacemu orgánu v Brooklyne. Odbočky sú rozdelené na oblasti, oblasti na kraje, kraje na zbory. Zbory sú základnou jednotkou, ktorá spája veriacich z niekoľkých obcí, zbory sa stretávajú v „sále Kráľovstva“, ktorú by mal mať každý zbor. V každej krajine, kde je funkčná odbočka, existuje výbor odbočiek zložený z niekoľkých členov, ktorí dohliadajú na fungovanie spoločnosti v danej krajine a podliehajú celosvetovému riadiacemu orgánu. Na nižších úrovniach existujú oblastní dozorcovia, krajskí dozorcovia a zboroví dozorcovia, ktorí dozerajú na činnosť a funkčnosť jednotlivých oblastí, krajov a zborov⁶ a na vykonávanie misijnej činnosti⁷.

Aj na základe vlastného výskumu sa zdá, že náboženská doktrína u Jehovových svedkov oveľa viacej ovplyvňuje každodenný život veriacich ako je to napríklad v prípade iných kresťanských konfesií. Vďaka prepracovanému spôsobu výučby základných doktrínálnych otázok má takmer každý veriaci presné vedomosti o základnej teológii hnutia. Rozdiel medzi normatívnym a žitým náboženstvom je tu tak minimálny. Ako správne zdôrazňuje Holden (2002:

6 http://www.watchtower.org/v/jt/article_07.htm

7 Práve misijná činnosť je centrálnou súčasťou šírenia ich posolstva. Už názvy ako „svedok“, „služobník“ implicitne napovedajú o tom, že stúpenci spoločnosti Jehovových svedkov venujú veľa svojho času „svedčeniu“ a „službe“. Keďže sú presvedčení, že ich poznanie pravdy je pevné a nemenné, sú povinní túto pravdu šíriť a hlásať všetkým ľuďom – tí, ktorí ju prijímajú, majú nádej na spasenie, tí, ktorí nie, budú zatratení. Šírenie pravdy je ich základným a prvoradým životným záujmom (Mann, B., 1972: 165).

22), doktrína a učenie preniká do každej sféry života Jehovových svedkov a teológia zohráva dôležitú úlohu vo vytváraní silného sociálneho puta a identity úzko spätéj komunity, a naopak, symbolicky svojich členov vymedzuje z vonkajšieho sveta, dáva im možnosť osvojiť si novú identitu. Na druhej strane aj veľmi precízna kontrola dodržiavania učenia správnych doktrínálnych zásad zaručuje, že Jehovovi svedkovia po celom svete sú prijímateľmi rovnakého absolútneho posolstva a na rozdiel od napríklad stúpcov letničných a charizmatických hnutí sa nepodieľajú na voľnom vytváraní a formulovaní náboženských ideí (Holden, 2002: 22). A práve tento presne definovaný, uniformný a starostlivo kontrolovaný súbor doktrín má veľmi dôležitý dopad na sociálne vzťahy Jehovových svedkov.

James Beckford vo svojej sociologickej monografii o Jehovových svedkoch zvyrazňuje práve tento sociálny aspekt hnutia. Podľa neho je na svedkoch zo sociálneho hľadiska zaujímavé to, že súbor pevne stanovených a ľahko zrozumiteľných doktrín a zároveň precízny systém dôsledného dodržiavania a kontroly týchto doktrín poskytuje stúpcom psychologické a sociálne uspokojenie aj napriek tomu, že pri bližšom pohľade niekomu z vonku hnutia sa tieto doktríny môžu zdať rozporuplné a nekonzistentné (Beckford, 1975: 120). Beckford v inej štúdii zdôrazňuje na prvý pohľad zrejmu skutočnosť, že v spoločnosti svedkov takmer neexistuje stúpenec, ktorý by si osvojil toto učenie inak ako prostredníctvom premysleného tútorstva služobne staršieho svedka a pod dohľadom dozorca zboru (Beckford, 1978: 121).⁸

Jehovovi svedkovia a Rómovia v slovenskom kontexte

Na Slovensku bolo v roku 2008, podľa oficiálnych interných štatistík Náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia, 11 217 stúpcov tejto náboženskej organizácie a 160 zborov⁹. Na základe interných odhadov spoločnosti, mali Rómovia v tom istom roku zastúpenie v 27 zbo-

8 Na spôsob organizácie a predávania posolstva sa vo svojej štúdii o Jehovových svedkoch v africkej Zambii sústredil aj sociálny antropológ A. L. Epstein a označuje ho za jeden z kľúčov k misijnému úspechu. Organizácia Jehovových svedkov zosobňuje alebo dáva tvar myšlienkam a hodnotám, ktoré zastáva. Ich význam je vystužený práve aktivitami a správaním členov organizácie (Epstein, 1986: 544). Zaujímavé z tohto hľadiska je práve kombinácia milenaristického učenia s totalitaristickým spôsobom organizácie charakteristický vyžadovaním prísnej lojálnosti od každého člena. Avšak, pre vonkajšieho pozorovateľa sa môže javiť paradoxná práve skutočnosť, že členovia hnutia sa považujú za slobodných a práve nečlenov hnutia vnímajú ako utláčaných či neslobodných. Členovia hnutia sa dobrovoľne podriaďia, ako to sami formulujú, Božej autorite a teokratickej Božej vláde.

9 <http://www.watchtower.org/e/statistics/wholereport.htm>

roch na Slovensku v počte približne 1200 ľudí¹⁰, čo znamená, že zo všetkých členov tejto náboženskej spoločnosti na Slovensku je približne 10% Rómov. Počet Jehovových svedkov začal narastať v prvej polovici deväťdesiatych rokov, keď sa v rámci rozšírenia náboženskej slobody mohla slobodne vykonávať misia a bolo oslovené plošnejšie veľké množstvo ľudí, čiže aj viac Rómov. V súčasnosti sú mnohé tieto spoločenstvá stabilné a vo viacerých lokalitách nájdeme aj druhú, či tretiu generáciu Rómov, ktorí už boli k svedkom Jehovovým socializovaní v rodinnom prostredí.

Rómski Jehovovi svedkovia¹¹ vykazujú rovnakú mieru aktívneho zapájania sa do zborového života ako nerómski Jehovovi svedkovia. Len viera sama o sebe nestačí na to, aby bol dotýčaný dokonalým Jehovovým svedkom. Náboženský život Jehovových svedkov spočíva 1) v aktívnom dodržiavaní morálnych a etických predpisov spoločnosti, 2) v aktívnej účasti na náboženských zhromaždeniach a zborových stretnutiach a 3) v aktívnom šírení viery a v misii. Len svedomitým dodržiavaním týchto troch princípov sa jednotlivec môže stať skutočným služobníkom Božím a zaručiť si tak spásu a miesto v Novom Kráľovstve Božom.

V kazateľskej a misijnej činnosti hnutie neberie ohľad na etnicitu alebo sociálny status potenciálnych nových členov. Rétorika zvestovateľov Jehovových svedkov vyzdvihuje jednotu všetkých ľudí a má rovnaké úspechy v etnicky zmiešaných oblastiach ako aj v etnicky homogénnom prostredí (Stark – Iannaccone, 1997: 150; Holden, 2002: 73; Wilson, 1974: 136; Epstein, 1986: 545) a dokazuje to aj pôsobenie Jehovových svedkov v slovenskom prostredí s veľkým podielom rómskeho obyvateľstva. Svedkovia odmietajú robiť rozdiely v spôsobe vedenia kazateľskej činnosti v rómskom prostredí:

„...a chceme, ako Ježiš povedal, to dobré posolstvo musí byť zvestované všetkým ľuďom. Takže my ideme od dverí k dverám, z domu do domu, nevynímajúc, ak je to aj ošarpaný dom, s tými ľuďmi, ktorí tam sú, bez ohľadu na to, či sú bohatí alebo chudobní, bieli alebo rómski, alebo dajakí prišielci iní, tak s nimi hovoríme o dobrom posolstve. No a mnohí tí Rómovia na

10 Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia (2009): „Pastoračná činnosť v rómskom etniku konaná Náboženskou spoločnosťou Jehovovi svedkovia“. In: L. Grešková (ed.): *Pastorácia Rómov (Hľadanie rómskeho Boha)*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, s.197-219.

11 Materiál pre túto štúdiu vychádza z reálií z vybraného zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku. V skúmanej lokalite je pre prácu s Rómami kľúčový zbor v Lúčkach (okres Michalovce), kam spadajú veriaci Svedkovia z okolitých obcí a Sobraniec. Ďalšie zbory v okolí sú v obciach Záhor, Podhorod' a Husák. Zbor v Lúčkach tvorí približne sto aktívnych veriacich, ktorí sa pravidelne zúčastňujú na zhromaždeniach. Z toho je približne 30 – 40 aktívne veriacich Rómov najmä z obcí Blatné Remety, Lúčky a Závadka. V Lúčkach sa nachádza aj zborový dom – Sála kráľovstva – Jehovových svedkov, ktorý vybudovali v roku 1997 na kúpenom pozemku.

to poslanstvo zareagovali s tým, že oni väčšinou sú veriaci, kresťania, hlásia sa k veriacim, takže tam nebol problém s vierou v Boha, lebo kto je neveriaci, tak tam človek musí vybudovať tú vieru. Oni verili v Boha, sú nábožní, dá sa povedať, ale chýbalo im zrejme v tej veci určité presné poznanie. [...] U Rómov sa všeobecne stretávame s pochopením, že oni si radi o Bohu niečo vypočujú, radi si zoberú časopis. Už je to horšie s tým, aby to, čo oni počujú, aby sa snažili aj urobiť ďalší krok [...], ale to je tak aj u mnohých bielych.“¹²

Na všeobecnej deklaratívnej úrovni sú Rómovia vnímaní pri kazateľskej činnosti rovnako ako Slováci alebo iné etnikum. Výskum však ukázal, že existujú niektoré jednotlivé drobné rozdiely vnímania etnicity a religiozity Rómov u rómskych a nerómskych Jehovových svedkov, ktoré si podrobnejšie rozoberieme neskôr – ani tie však nezohrávajú podstatný význam v tom, že by Rómovia boli vnímaní inak ako iní zvestovatelia. Skôr ide o predstavy, že Rómovia sú náchylní viac debatovať o Bohu a náboženstve, prípadne majú zložitejšie životné podmienky, ak sú zo segregovaného prostredia a preto je pre mnohých z nich zložitejšie dochádzať na zhromaždenia, prípadne majú silnejšie tradície a tak je pre mnohých ťažšie dodržiavať interné predpisy Jehovových svedkov na mravný spôsob života¹³.

Podľa výpovedí vedúcich zborov, Náboženská spoločnosť Jehovových svedkov nezameriava špeciálne aktivity smerujúce k misii medzi Rómami. V rámci misie oslovujú všetkých ľudí v daných lokalitách s rovnakou stratégiou. Ak sa v obci nachádzajú Rómovia, oslovujú ich rovnako ako všetkých obyvateľov obce. Je zaujímavé, že v mnohých prípadoch sú Jehovovi svedkovia u Rómov prijímaní otvorenejšie ako u majority. Svedkovia túto skutočnosť dávajú do súvisu s tým, že Rómovia radi rozprávajú o Bohu, neodmietajú rozhovory na túto tému do takej miery ako majorita.

12 F.H., nerómsky dozorca zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku.

13 V tejto súvislosti je najčastejšie diskutovaná problematika spolužitia nesobášených párov. Dodržiavanie morálne bezúhonného života platí pre každého stúpenca bez rozdielu, avšak pri rozhovoroch so Svedkami Jehovovými, či už rómskeho alebo nerómskeho pôvodu, bolo badať, že vnímajú, že v prípade rómskych tradícií partnerského života už v relatívne mladom veku môže dochádzať k rozporom s morálkou. Dozorca zboru sa napríklad počas jednej teokratickej školy prihlásil o slovo a prečítal pasáž z Biblie, poukazujúcu na oprávnený dôvod k rozvodu, ktorým je cudzoložstvo. Túto pasáž použil ako výstrahu pred cudzoložstvom, ale aj smilstvom a inými druhmi nemorálnej sexuálnej aktivity. Neskôr mi povedal, že svoj výstup adresoval hlavne rómskym rodinám prítomným na zhromaždení, pretože ako zdôraznil, mladé rómske nesobášené páry žijú v smilstve, a to je vážny problém, pretože podľa rómskej tradície sú už muž a žena. Takéto páry necudzoložia, ale smilnia, pretože žijú v neoficiálnom partnerstve a preto, keď majú nových rómskych záujemcov o učenie, snažia sa ich nabádať, aby sa oficiálne zosobášili a tak z pohľadu Spoločnosti prestali páchať hriech smilstva.

„Mnohí z Rómov na to poslanstvo zareagovali, oni sú väčšinou Rómovia veriaci, nemajú problémy s vierou v Boha, a keď je niekto neveriaci, tak tam musí človek najskôr vybudovať určitý základ, aby viera mala na čom stáť. Oni teda veria v Boha, sú nábožní. A s každým, kto má záujem, sa vedie bezplatný biblický kurz.“¹⁴

Jehovovi svedkovia majú prepracovaný edukačný systém, do ktorého spadá vyučovanie Biblie, ako aj tzv. teokratická škola, či pravidelný týždenný tréning foriem komunikačných techník a vystupovania.

V súvislosti s konverziami Rómov k Jehovovým svedkom a diskurzom o identite vystupuje do popredia jedna zaujímavá súvislosť. Totiž, rovnako ako sú Rómovia stigmatizovanou kategóriou, takisto to platí aj o „jehovistoch“, či „salvišoch“¹⁵. S touto náboženskou skupinou sa rovnako spája množstvo stereotypných predstáv a predsudkov. Je preto zaujímavé si tento moment všimnúť pri konverziách Rómov k svedkom Jehovovým. Dalo by sa predpokladať, že konvertovaní Rómovia budú terčom dvojitej stigmatizácie, a v niektorých prípadoch to tak môže byť. Avšak na základe výskumu v danej lokalite sa tiež javí, že vo viacerých prípadoch Rómovia, ktorí konvertovali k svedkom Jehovovým, postupom času začali byť u majority vnímaní ako „slušní Rómovia“¹⁶. Na druhej strane, toto negatívne a stereotypné vnímanie Jehovových svedkov je prítomné aj u Rómov. Napríklad, u majority ako aj u rómskeho obyvateľstva vo všeobecnosti panuje stereotypné presvedčenie, že úspešnosť misie Jehovových svedkov medzi Rómami je založená na finančných daroch, alebo až na istých formách kupovania si konvertitov:

14 F.H., nerómsky dozorca zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku, zaznamenané v januári 2008.

15 Na východnom Slovensku je pre členov Náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia zaužívané označenie „salviši“. Nie je mi známy pôvod tohto označenia a ani presná etymológia, domnievam sa však, že toto označenie bude odvodené od anglického termínu spása – „salvation“, ktoré Jehovovi svedkovia často vo svojich diskurzoch používajú. Rovnako sa domnievam, že tento termín na východné Slovensko priniesli vracajúci sa migranti z USA, ktorí sa so Svedkami Jehovovými stretli v anglicky hovoriacich krajinách.

16 Tento aspekt náboženskej konverzie Rómov k Jehovovým svedkom si však zasluhuje podrobnejší výskum, ktorý by bol zameraný špeciálne na reflexiu rómskych Jehovových svedkov nerómskym obyvateľstvom. Viac svetla do tejto problematiky môže priniesť práve realizovaný výskumný projekt Ústavu etnológie SAV, podporený Fondom sociálneho rozvoja v rámci Európskeho roka boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu, ktorý bol zameraný na výskum sociálnej inklúzie Rómov náboženskou cestou (SIRONA). Tento výskum mapoval pôsobenie všetkých cirkví a náboženských spoločností, ktoré majú misiu v rómskych komunitách na Slovensku a sústredil sa hlavne na ich vplyv na sociálnu inklúziu Rómov (Podolinská – Hrustič, 2010).

„...ľudia tu vo všeobecnosti hovoria, že prestúpil k jehovistom, a hovoria, že ten človek dostal peniaze, lebo na ňom vidia, že ten človek, kúpi si auto, opraví si dom, chodí v kravate, nechodí po zábavách, nevidno ho, nebije sa. Ale to je proste z toho, že ten človek má určité hodnoty, ktoré prijal za svoje a ten svoj život zmení, lebo keď napríklad predtým fajčil, tak teraz nefajčí, [...] kto pil, tak odbúral ten alkohol, [...] kto bol agresívny, tak pracoval na sebaovládání [...] to nie je zo dňa na deň, ale tým, že pravidelne prijímali to učenie a niekto sa im systematicky venoval, navštevovali tú spoločnú komunitu, kde sa o tom hovorilo, tak oni postupne zanechali ten predošlý rómsky alebo cigánsky spôsob života a sa pretvorili. Mnohí sa dali na gazdovstvo, podnikanie [...] a chcú žiť sporiadným spôsobom života [...], a to sa potom odrazí aj na spôsobe ich bytia, že si môžu dovoliť aj automobil, postaviť dom, lebo im tie peniaze neutekajú. Jehovovi svedkovia ich učia, ako tie peniaze ušetriť, alebo ako ich neminúť nerozumným spôsobom.“¹⁷

Samozrejme, formy istej sociálnej výpomoci v rámci komunity veriacich Jehovových svedkov existujú, podľa vypozerovaných mechanizmov však nejde primárne o misijnú stratégiu. Na druhej strane vplyv týchto stereotypov môže zohrávať úlohu niektorých ľudí pri rozhodovaní sa vstúpiť do tejto náboženskej spoločnosti. Stretol som sa s výpoveďami niekoľkých ľudí, ktorí uviedli svoju motiváciu stať sa členom tejto spoločnosti kvôli domnejšej materiálnej výpomoci. Je zaujímavé, že takýto ľudia svoju konverziu väčšinou nenaplnili a neprešli všetkými fázami náboženskej konverzie¹⁸, podľa všetkého aj pre prísny systém hodnôt a pravidiel

17 F.H., nerómsky dozorca zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku, január 2008.

18 Napríklad Rambo a Farhadian definujú pri náboženskej konverzii niekoľko etáp, z ktorých na začiatku náboženskej zmeny stojí vždy individuálny a spoločenský kontext, akési podhubie, či individuálny a spoločenský substrát vhodný na náboženskú zmenu. Druhou etapou pri náboženskej konverzii je individuálna kríza, ktorá je spôsobená rozličnými faktormi, každopádne je jednotlivec konfrontovaný s procesmi, ktoré u neho vyvolajú určitú krízu. Z tejto krízy vychádza tretia etapa alebo úroveň náboženskej zmeny, a tou je hľadanie riešenia a východiska z tohto stavu, v prípade náboženskej konverzie ide o hľadanie východiska prostredníctvom viery a náboženstva. Štvrtým predpokladom alebo etapou tejto náboženskej zmeny, je stretnutie alebo prvotný kontakt s niekým, kto ponúka východisko, kto ponúka náboženskú pravdu a riešenie situácie. Piatou fázou náboženskej konverzie je podľa Ramba a Farhadiana interakcia s nositeľmi tohto východiska, vzájomné spoznávanie postojov a hodnôt. Šiestou etapou je osobné odhodlanie alebo presvedčenie o správnosti tohto náboženského východiska a siedmou, záverečnou etapou, ktorou sa podľa Ramba a Farhadiana dovŕšuje náboženská konverzia, sú dôsledky, ktoré pramenia z tejto konverzie, väčšinou odzrkadlené v zmene rebríčka hodnôt, v zmene správania, v zmene sociálnych kontaktov a spôsobu života. Jednotlivec, ktorý podstupuje proces náboženskej konverzie, tak nemôže byť vyňatý zo siete vzťahov, procesov a ideológií, ktoré sú základnou maticou pre náboženskú zmenu a tvoria etapovitý proces charakteristický postupným vývojom od sociálneho a individuálneho kontextu, krízy, hľadania, stretnutia, pretrvávania interakcie, rozhodnutia a odhodlania, a napokon následných dôsledkov konverzie (Rambo a Farhadian, 1999: 23).

správania v spoločnosti Jehovových svedkov. U Jehovových svedkov je značné množstvo Rómov, ktorí po čase opustili rady tejto cirkvi a konvertovali napríklad k letničným a charizmatickým hnutiam¹⁹, alebo zostali konfesiónálne indiferentní.

Taktiež je zaujímavé, že napríklad pri mladšej generácii rómskych svedkov Jehovových, ktorí boli vychovaní už v tejto viere a do spoločnosti svedkov Jehovových tak boli socializovaní, v niektorých prípadoch majú ťažkosti s hľadaním si životných partnerov medzi ich vrstovníkmi, zvlášť vtedy, ak ich potenciálni partneri a vrstovníci nie sú svedkovia Jehovovi. Počas terénneho výskumu som sa stretol s viacerými mladými manželskými párami, z ktorých jeden z partnerov pochádzal z inej vzdialenej lokality na Slovensku, s ktorou daná rómska komunita nemala prirodzené väzby a kontakty. Ukázalo sa, že tie páry sa zoznámili na veľkých oblastných a národných „zjazdoch“ svedkov Jehovových. Viaceré rómske rodiny mi potvrdili, že tieto zjazdy nenavštevujú len striktne z náboženských dôvodov, ale tieto stretnutia zohrávajú dôležitú sociálnu úlohu zvlášť pre mladé generácie rómskych svedkov a slúžia ako vhodná príležitosť nájsť si vhodných životných partnerov.

Jehovovi svedkovia a etnická identita Rómov

Na skutočnosť, že náboženská spoločnosť Jehovových svedkov striktne odmieta etnické a iné rozdiely medzi svojimi veriacimi, poukazujú mnohí sociológovia a religionisti. Štatistické dáta, sledujúce rozličné socio-demografické faktory Jehovových svedkov v rozpätí rokov 1972–1994 v USA, nasvedčujú o pravidelnom a približne rovnomernom zastúpení etnických skupín v tejto spoločnosti (Stark – Iannaccone, 1997: 150). Bryan Wilson poukazuje na rétoriku Jehovových svedkov v Keni, ktorí vo svojich prejavoch striktne odsudzovali rasizmus a kmeňové členenie spoločnosti, a tento transetnický postoj bol odzrkadlený aj v zastúpení rozličných kmeňov a etník u svedkov Jehovových (Wilson, 1974: 136). Dôrazom, kladeným na rovnosť, a verbálnym popieraním etnických rozdielov podľa sociálneho antropológa A. L. Epsteinu Jehovovi svedkovia popierajú stigmatu spájajúcu sa s niektorými etnickými spoločenstvami. Ako uvádza slovami jedného z jeho informátorov, „v tejto viere nehovoríme, že tento človek je Ngoni a ten druhý je Bemba, my sme tu všetci jednoducho bratia a sestry“ (Epstein, 1986: 545). A tento posun vo vnímaní etnicity a stieranie rozdielov v procese „stávania sa bratmi a sestrami“ je v praktickej rovine doložený aj stieraním sociálnych rozdielov v procese osvo-

19 Pre viac príkladov pozri napríklad Podolinská (2003) a Hrustič (2009). K širšiemu diskurzu o reťazových konverziách Rómov v slovenskom kontexte pozri Podolinská (2009) a Kováč & Mann (2003).

jovania si literárnych, rečníckych a rovnako aj účtovníckych zručností tých konvertitov, ktorí ich zo začiatku nemali. Ako hovorí, v celom tomto procese si konvertiti osvojujú pozitívnu seba-identifikáciu (Epstein, 1986: 546-547).

Takmer identické vnímanie stierania etnických rozdielov som zaznamenal aj v prípade rómskych Jehovových svedkov na východnom Slovensku. Vo väčšine konverzných naratívov konvertiti formulovali výroky oceňujúce etnickú rovnosť aj v tej praktickej, nielen deklarovanej, rovine, v protiklade s ich pôvodným, zväčša katolíckym vierovyznaním:

„Áno, chodila som [do kostola]. Ale nepáčilo sa mi. Lebo raz som išla do cerkvi, a som počula, že ma ohovárajú, tak som to nechala a viackrát som nešla.“

– A vás ohovárali?

„Áno.“

– A kvôli čomu?

„No, že aj Cigánka chodí do cerkvi. No, keď tak? Tak nemusí chodiť.“ Rozmýšľala som. Ja som nič nehovorila, lebo hovorila som, že nerada by som dakoho ohovárala, lebo sa to učím, že nesmiem to ohovárať. A potom už baby na mňa: „Čom do cerkvi nejdeš?“ Ja som povedala svoje. „Prečo ma do cerkvi, keď takoj ohovárate?““²⁰

Rovnaký postoj stierania etnických rozdielov²¹ medzi rómskymi Jehovovými svedkami a nerómskymi Jehovovými svedkami badať aj vo vyjadreniach nerómskych členov spoločnosti. Vyše osemdesiatročná žena, ktorá konvertovala ako devätnásťročná tesne po skončení 2. svetovej vojny²², veľmi jednoznačne odmietla akékoľvek rozdiely na základe etnicity. Na moju otázku, či rómski Svedkovia vnímajú náboženstvo a vieru inak ako nerómski, striktne odvetila:

„Nepravda. Kto verí tomu učeniu, že už či je Róm alebo taký (nerómsky veriaci), to je rovnako, niet rozdielu! Či to je černocho, Róm, Rus, to niet rozdielu. U Božej organizácie niet rozdielu, Boh hľadá na srdce, nie na kožu!“²³

20 R.D., rómska členka zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku, 54 rokov, júl 2004.

21 O vplyve konverzie k letničným a charizmatickým hnutiam na vnímanie etnickej identity Rómov pozri napríklad Hrustičová, 2010.

22 Svedkovia Jehovovi na Slovensku začali pôsobiť už v období medzi dvoma svetovými vojnami. Počas druhej svetovej vojny boli prenasledovaní nacistami, s častými perzekúciami a prenasledovaním sa stretávali aj v socialistickom Československu. Z interných archívov náboženskej spoločnosti svedkov Jehovových je zrejmé, že prví Rómovia k tejto náboženskej spoločnosti konvertovali už v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. storočia v okolí Kežmarku a Liptovského Mikuláša (Grešková, 2009, s. 198).

23 A.L., nerómska členka zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku, 82 rokov, január 2008.

Toto tvrdenie nebolo len verbálne deklarované, ale odrážalo sa v každodennom praktickom živote, keďže vo svojej domácnosti pravidelne organizuje modlitebné zhromaždenia pre skupinu, ktorá z väčšej časti pozostáva z rómskych svedkov, a v praktickej rovine sa správala rovnako voči rómskym aj nerómskym spoluveriacim. Po skončení jedného modlitebného zhromaždenia, ktorého sa zúčastnilo asi 20 ľudí, z toho viac ako polovicu tvorili Rómovia, som zámerne inicioval debatu o etnickej identite a viere v Boha. Všetci prítomní rovnako zdôraznili, že etnicita nezohráva v ich náboženstve žiadnu rolu a navzájom nerobia rozdiely. Vedúci skupinky, Róm, si zobral slovo a trpezlivo vysvetľoval:

„Toto je vzácné, to počúvajte. Za to Rómovia prichádzajú do tejto organizácie, pretože tu nie je žiadny rozdiel. Pretože u iných to je taký viditeľný, hmatateľný rozdiel. Lebo tam sa to delí. Ale medzi nami nie, my sme bratia a sestry, medzi nami nie sú rozdiely. Keby bolo treba Rómovi pomôcť, tak mu pomôžeme. Alebo opačne. U nás neexistuje žiaden rozdiel. Kto by chcel robiť rozdiel, tak v tejto organizácii nemôže byť, pretože neobstojí. Keby aj pred nami obstál, ale pred Jehovom neobstojí. Skutky apoštolov 7:9: ‚Ajhľa, veľký zástup zo všetkých národov, kmeňov, ľudí a jazykov, ktorých nikto nemohol spočítať.‘ Ako som to čítal? Aké národy? Zo všetkých národov! Kmeňov, dokonca! Ľudí, jazykov ešte! To znamená, že ešte až do podrobností to ide, nielen národy, ale aj kmene. Ale tu je to, aby sa nikto nemýlil, zo všetkých národov, kmeňov, jazykov, zo všetkých!“²⁴

Po prejavocho súhlasu od všetkých zúčastnených už vyššie spomínaná najstaršia prítomná, viac ako osemdesiatročná nerómska členka zboru zdôraznila, že u Jehovových svedkov nie sú rozdiely:

„Ešte ja keby som mohla, chcem povedať, že jest veľa našich rómskych bratov. My nemáme rozdielov a aj vidíme akí sú čistotní, akí sú poriadni, hovoria pravdu, no keby sa aj niekedy stalo, že ved' nikto nie je dokonalý, aj my sčybíme dakedy, ale oni sú ľudia možno poriadnejší daktorí Rómovia ako i v obliekaní a v reči ako obyčajní ľudia. Takže sme všetci bratia a sestry a niet u nás rozdielu. Nedelíme sa, že ten je Róm a ten je to.“²⁵

24 D.S., rómsky člen zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku, 56 rokov, január 2008.

25 A.L., nerómska členka zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku, 82 rokov, január 2008.

Tieto výroky sú však zaujímavé z toho hľadiska, že na vedomej úrovni rozdiely medzi róm-skými a nerómskymi svedkami striktne odmietajú, avšak podvedome sú ovplyvnené klasickými etnickými stereotypmi o Rómoch, ktoré Jehovovi svedkovia vo vedomej rovine svojimi výroky popierajú. Ak rozprávajú o rómskych Jehovových svedkoch, automaticky zdôrazňujú, že *sú čistotní* (stereotypná predstava, že Rómovia nedodržiavajú základnú hygienu), alebo, že *hovoria pravdu* (stereotyp, že Rómovia klamú, odzrkadlený aj v slovnej zásobe slovenského jazyka – *cigániť*). Častým javom týchto klasických stereotypných predstáv je odlíšenie sa od iných etníc (v našom geografickom prostredí najmä Rómov) na báze základných etnických kategórií *my* a *oni*, pričom pomenovanie vlastnej etnickej skupiny naberá rovinu vyčlenenia sa od „nenormálnosti“: „normálni ľudia“ = *my* verzus „iní ľudia“ (nenormálni, neobyčajní) = *oni*.²⁶ Aj napriek veľmi aktívnemu zdôrazňovaniu, že medzi ľuďmi na základe etnicity „nieť rozdielov“, aj dlhoroční Jehovovi svedkovia majú vo svojom myslení tieto stereotypy hlboko zakódované a na podvedomej úrovni vystupujú aj vo verbálnej rovine, ako to je zreteľne vidieť na predchádzajúcej výpovedi.

Tieto negatívne stereotypy sú však rovnako obsiahnuté aj v myslení Rómov. V skúmanom prípade sa tak rómski svedkovia Jehovovi vymedzovali voči Rómom, ktorí žili v segregovanej osade v blízkom meste, o ktorých majú rovnaké stereotypné predstavy ako ich nerómski susedia o nich samých („*my*“ a „*oni*“ klasifikácia prenesená do bežných stereotypných predstáv). Zároveň však tieto stereotypné predstavy spájajú aj so svojím „rómstvom“, so svojou etnickou príslušnosťou a identifikáciou, keď sa konfrontujú s majoritnou populáciou. Veľmi jasne to vidieť na reakciách rómskych Jehovových svedkov na slová ich nerómskej „sestry“, keď *de facto* tieto stereotypy potvrdili:

„A keď aj dakedy sme robili tak, že viem, že Róm kradne a tak, ale teraz svoju starú osobnosť zanechali a už sa riadia biblickými prikázaniami. [...] Veď keď sa okúpeš, tak nezoberieš si špinavé šaty, ale čisté! Veď tie špinavé čo, zbytočne by si sa okúpala.“²⁷

26 Eva Krekovičová zdôrazňuje, že jedným z dôležitých aspektov vytvárania autoobrazov a heterobrazov je aj vnímaná „hierarchizácia skupín, či etníc, ktorých sa obrazy týkajú. Výraznú úlohu tu zohráva aspekt vzťahu hodnotiaceho a hodnoteného (zobrazujúceho a zobrazovaného) ku kategórii ‚svojich‘ či ‚druhých‘. Týka sa to tak autoobrazu, ako aj heteroobrazu. Zaradenie ‚svojich‘ a ‚druhých‘ v istej (v prvom rade sociálnej, prípadne kultúrnej, konfesionalne určovanej atď.) hierarchii je vlastne prvotným predpokladom vzniku daného autoobrazu či heterobrazu“ (Krekovičová, 2005: 15).

27 D.S., rómsky člen zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku, 56 rokov, január 2008.

Avšak v tomto prípade, sebaoptvrdenie etnických stereotypov bolo možné len vďaka tomu, že tí Rómovia, ktorých sa to týka, už prešli radikálnou zmenou. Konverziou k svedkom Jehovovým bola ich vonkajšia podstata transformovaná, zobrali si na seba „nové a čisté šaty“²⁸. Ich rómstvo bolo vo svojej podstate zachované, ale zbavilo sa subjektívne vnímanej „nečistoty“ pozostávajúcej zo stereotypných predstáv a oblieklo sa do čistých šiat, ktoré – čo je v tomto prípade veľmi dôležité – majú na sebe aj ich nerómski susedia. Zároveň sú to šaty, ktoré im dáva Jehova, a ktoré im v ich vnímaní zaručujú, pokiaľ si ich nepoškvrnia, spásu v podobe účasti na večnom Kráľovstve, kde budú nazívať v láske so všetkými *národmi, kmeňmi a jazykmi*.

Vedúci skupinky, Róm, na záver túto diskusiu uzavrel tým, že neexistenciu etnických rozdielov u Jehovových svedkov ukotvil do biblického učenia²⁹, a prišiel k záveru, že rozdiely medzi ľuďmi sú, ale len medzi tými, ktorí pracujú pre Boha, a tými, ktorí pre Boha nepracujú:

*„Nie nie, bratia. Hovorme tak. Pravda je, ide o to, že to aj v židovskom národe bolo, aj tu je, teraz je tak, tak čím je horlivejší, tak viac pracuje pre Boha, tá horlivosť ho poháňa. Ale inakšie sme všetci jedni, u nás neexistuje žiadny rozdiel, že ten je taký a ten je taký. Pán Ježiš nepovedal, že keď príde dáky bohatší, tak sadni si tu, za stôl. A keď príde dáky chudobnejší, tak sadni si tam na zem. Ale on hovorí nie tak. Všetci sú jedni. Musia byť všetci rovnakí, u nás nemôže byť rozdielu.“*³⁰

Záver

Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia má k Rómom neutrálny postoj, respektíve nevývíja špeciálne aktivity v snahe o pastoračiu výlučne Rómov. Ich postoj k Rómom by sa dal charakterizovať ako etnicky indiferentný, vo svojej misii sa zameriavajú rovnako na rómskych ako

28 Iná Rómka, ktorá konvertovala k svedkom Jehovovým už dávnejšie, mi takisto pri seba identifikácii na prvom mieste uvádzala, že ľudia ju v obci už ako Rómku nevnímajú, pretože nekradne a vie sa o svoju rodinu postarať: „Tak neviem. Mňa aj tu ľudia netrimú ako za Rómku, som tu ako za bielu, že oni majú ma tu radi, hej. Oni mi nikdy nepovedia, keď dačo že takto policajti, lebo veľa nám zemiaky prepadnú, že. A policajti pôjdu na obecný úrad, a sa pýtajú: ‚Kde je tá rodina, a tá?‘ A on káže starosta: ‚Nie, ja za nich stojím, oni majú viac posadené, majú všetko, čo potrebujú, oni kradnúť nepôjdu. Chodte tam, tam majú plný dvor kurí, husí, jalovku, ‚svine trimeme, všelijakej máme celé pole posadené zeleniny. Všetko, čo potrebujeme, všetko máme. Kradnúť nepotrebujeme. Ani nesmiem toto robiť‘ (R.D., rómska členka zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku, 54 rokov, júl 2004).

29 *Skutky Apoštolov 10:34*: „Naozaj, teraz poznávam, že Boh nikoho neuprednostňuje, ale že mu je príjemný, kto v ktoromkoľvek národe sa ho bojí a koná spravodlivo.“ *Zjavenie Jána 7:9*: „Po tomto som videl: ajhľa, veľký zástup zo všetkých národov, kmeňov, ľudí a jazykov, ktorých nikto nemohol spočítať...“

30 D.S., rómsky člen zboru Jehovových svedkov na východnom Slovensku, 56 rokov, január 2008.

aj nerómskych potenciálnych záujemcov o učenie. Pri misijnej práci zvlášť nerozlišujú etnicitu. Napriek tomu však etnicita a identita ich členov zohráva veľký význam. Berúc do úvahy vzťah etnickej identity a náboženskej identifikácie³¹, príslušnosť k svedkom Jehovovým plne vystihuje transetnicitu svojich členov, čiže etnické rozdiely sú stierané. Práve tí Rómovia, ktorí prešli konverziou k svedkom Jehovovým, výrazným spôsobom predefinovali svoj hodnotový systém a vznikajú zaujímavé situácie v rámci medzikonfesionálnej a etnickej dynamiky, keďže sa často prelínajú rodinné a náboženské väzby. Ukazuje sa tak, že príslušnosť k náboženskému hnutiu, alebo náboženská identita, je často nástrojom konštruovania nových foriem sociálnych a etnických vzťahov, ktorá sa odráža v reálnych vzťahoch lokálneho etnicky zmiešaného spoločenstva, ale napríklad aj v hľadaní si životných partnerov a upúšťaní od niektorých „rómskych tradícií“, napríklad krstzenie novorodencov, preferovanie oficiálneho sobáša a podobne. Aj na základe sociologických a antropologických štúdií z iných oblastí sa javí, že tento dôraz na stieranie etnickej identity ich členov je univerzálnou črtou spoločnosti Jehovových svedkov.

Literatura

- BECKFORD, James. 1978. Sociological stereotypes of the religious sect. *The Sociological Review* 26/1, ISSN 0038-0261, s. 109-123.
- BECKFORD, James. 1975. *The Triumph of Prophecy – A Sociological Study of Jehovah's Witnesses*. Oxford: Blackwell. ISBN 978-0470061381.
- EPSTEIN, A. L. 1986. The millenium and the self – Jehovah's Witnesses on the Copperbelt in the '50s. *Anthropos* 81, ISSN 0257-9774, s. 529-554.
- GREŠKOVÁ, Lucia. ed. 2009. *Pastorácia Rómov (Hľadanie rómskeho Boha)*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, ISBN 978-80-89096-39-8, s.197-219.
- HOLDEN, Andrew. 2002. *Jehovah's Witnesses – Portrait of a Contemporary Religious Movement*. London: Routledge. ISBN 978-0415266109.

31 O stieraní transformácii vnímania etnicity a etnickej identity v súvislosti s náboženskými konverziami pozri viac Ries (2005), Plachá (2007) a Podolinská (2009).

- HRUSTIČ, Tomáš. 2009. Náboženské konverzie Rómov vo východnom Zemplíne – prípadová štúdia reťazových konverzií. In: Grešková Lucia (ed.). *Pastorácia Rómov (hľadanie rómskeho Boha)*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, ISBN 978-80-89096-39-8, s. 123-142.
- HRUSTIČOVÁ, Ludmila. 2010. Sociálne aspekty misie letničných hnutí medzi Rómami. Príklad zo Spiša. In: Kardis, K., Kardis, M. (eds.). *Nové náboženské hnutia, sekty a alternatívna spiritualita v kontexte postmodernity*, Prešov: GTF PU v Prešove, ISBN 978-80-555-0190-1, s. 95-109.
- KOVÁČ, M. & MANN, A. B. 2003. Rómovia a viera. In: Kováč, M., Mann, A. B. (eds.). *Boh všetko vidí. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, ISBN 978-80-89027-06-4, s.9-15.
- KREKOVIČOVÁ, Eva. 2005. *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike*. Bratislava: Ústav etnológie SAV. ISBN 80-969259-1-1.
- MANN, Brenda J. 1972. The great crowd – ethnography of Jehovah's Witnesses. In: J. Spradley, J., McCurdy, D. (eds.). *The Cultural Experience (Ethnography in Complex Society)*. New York: Waveland Press, ISBN 978-1577663645, s. 157-168.
- ONDREJOVIČ, Dušan. 1997. Jehovovi svedkovia. In: Komorovský, Ján (ed.). *Religionistika a náboženská výchova*. Bratislava: Vydavateľstvo F. R. a G., ISBN 80-223-1535-4, s. 324-325.
- PLACHÁ, Ludmila. 2007. *Dosah pôsobenia letničných a charizmatických hnutí u Rómov – so zameraním na transformáciu emického vnímania rómskej etnickej identity*. Diplomová práca. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava.
- PODOLINSKÁ, Tatiana. 2003. Boh alebo Satan? Úloha nového náboženského hnutia Slovo života v polarizácii rómskej kolónie v Plaveckom Štvrtku. *Slovenský národopis*. 51/1, ISSN 1335-1303, s. 4-31.
- PODOLINSKÁ, Tatiana. 2009. Nová rómska duchovná identita. Charizmatické hnutia medzi Rómami na Slovensku. In: Kiliánová, G., Kowalská, E., Krekovičová, E. (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1025-0, s. 175-216.
- PODOLINSKÁ, Tatiana & HRUSTIČ, Tomáš. 2010. *Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou. Výskumná správa*. Fond sociálneho rozvoja: Bratislava (rukopis v tlači).
- RAMBO, L. & FARHADIAN, C. F. 1999. Converting – Stages of Religious Change. In: Lamb, C., Bryant, D. (eds.). *Religious Conversion. Contemporary Practices and Controversies*. London: Cassel. ISBN 978-0304338436.

- RIES, Johannes. 2005. Gypsies and the People of God – The Impact of Pentecostal Mission on Roma Culture. Nепublikovaný príspevok z konferencie „*Religious Conversion after Socialism*“, MPI for Social Anthropology, Halle, 7.-9. apríl 2005.
- SCOTLAND, Nigel. 2004. The Jehovah's Witnesses. In: Partridge, Christopher (ed.). *New Religions. A Guide*. New York: Oxford University Press, ISBN 978-0195220421, s. 40-42.
- STARK, R., IANNACCONE, L. 1997. Why the Jehovah's Witnesses grow so rapidly. A theoretical application. In: *Journal of Contemporary Religion* 12/2, ISSN 1353-7903, s.133-157.

